

MITÄ KOHTUULLINEN KULUTUS EDELLYTTÄÄ? VIITEBUDJETTIENTÄN PÄIVITTÄMINEN KÄYNNISSÄ

Tausta

Viitebudjetit tekevät näkyväksi sen, millaisista hyödykkeistä muodostuu välttämättömäksi katsottu kulutus. Näillä hyödykkeillä ihminen tulee toimeen, voi ylläpitää terveyttään ja halutessaan osallistua sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen elämään. Viitebudjettien lähtökohtana ei ole se, miten tulot tulee kuluttaa, vaan huomio on toimintakykyisen perheenjäsenen tai kotitalouden tarpeissa.

Eri puolilla Eurooppaa viitebudjetit on laadittu 2000-luvulla aktiivisesti. Viime vuosina yksinomaan asiantuntijoiden laatimien budjettien rinnalla on tehty viitebudjetit, joiden laatimisessa kuluttajat ovat vahvasti mukana. Toisin kuin Suomessa, muissa Pohjoismaissa budjetit on laadittu pitkään: Tanskassa yli 20 vuotta, Norjassa ja Ruotsissa yli 30 vuotta.

Suomessa ensimmäiset asiantuntijoiden laatimat budjetit valmistuivat 1999. Niitä seurasivat 2010 valmistuneet viitebudjetit, joiden rakentamisessa kuluttajien panos oli merkittävä.

Miten viitebudjetit laaditaan?

Viitebudjetit on esimerkkilaskelma elämisen kustannuksista määrättylle elintasolle. Laskelmat tehdään joko kotitaloudelle tai yksittäiselle perheenjäsenelle, ja lähtökohta on kotitalouden tai yksilölliset tarpeet. Viitebudjettien kulutusmenoryhmät ovat ruoka, vaatetus, terveys ja henkilökohtainen hygienia, kotitaloustarvikkeet, kodin irtain, kodinkoneet, viihde-elektroniikka, tietotekniikka, vapaa-aika ja harrastukset, asuminen ja liikenne.

Riippuen budjettien laadintamenetelmästä kuluttajat, asiantuntijat ja/tai tutkijat valitsevat välttämättömiksi katsotut hyödykkeet edellä mainituista kulutusmenoryhmistä. Tutkijat hinnoittelevat hyödykkeet ja tekevät budjettilaskelmat.

Tyypillisimmin viitebudjetit laaditaan kohtuullisen kulutuksen tai minimikulutuksen tasolle, jolloin kulutustaso on joko vaatimatonta mutta riittävä tai vain välttämättömät perustarpeet kattava. Pohjoismaissa budjetit on laadittu pääsääntöisesti kohtuullisen kulutuksen tasolle. Viitebudjetit on tarkoitettu pit-

- Viitebudjettien avulla määritetään, mitä hyödykkeitä ihminen tarvitsee tullaan toimeen ja voidakseen osallistua yhteiskunnan toimintaan.
- Viitebudjetit käytetään apuna mm. päätöksenteossa, tutkimuksessa, talous- ja velkaneuvonnassa sekä köyhyysrajan määrittämisessä.
- Suomessa viitebudjettien päivittäminen on parhaillaan käynnissä.
- Kuluttajien osallistuminen viitebudjettien laatimiseen on tärkeää.

käaikaiseen käyttöön, sillä niissä on mukana henkilökohtaisia ja kotitalouden yhteiskäytössä olevia pitkäkestoisia tuotteita.

Yleinen periaate budjeteissa on ollut se, että kotitalouden jäsenet ovat terveitä ja heidän elämäntilanteensa on vakiintunut. Pohjoismaissa asumisen ja liikenteen aiheuttamat kustannukset on huomioitu laskelmiin maantieteellisen sijainnin mukaan. Budjeteissa on otettu huomioon se, että isommassa talouksissa on perheen yhteiskäytössä olevia tuotteita ja esimerkiksi isomman ruokamäärän valmistaminen on edullisempaa kuin yksittäisten aterioiden valmistus.

Kuluttajien rooli laadintaprosessissa on Suomessa Pohjoismaiden suurin, mutta myös Norjassa kuluttajakeskustelut ovat tärkeä osa laadintamenetelmää.

Mihin viitebudjetit tarvitaan?

Viitebudjetit on käytetty päätöksenteon ja laskelmien apuna kohtuullisen kulutuksen määrittämisessä. Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa viitebudjetit käytetään yleisimmin talous- ja velkaneuvonnan työvälineinä. Ruotsissa budjetit ovat perusta kansalliselle riksnormille, joka on puolestaan pohjana toimeentulotuelle.

Viitebudjetit on nähty hyödyllisiksi myös kotitalouksien omas-

sa taloudenhallinnassa. Muissa Pohjoismaissa Suomea lukuun ottamatta on ollut käytössä pitkään viitebudjetihin perustuvia apuvälineitä oman taloudenhallinnan tueksi. Pankeissa viitebudjetit käytetään lainaneuvotteluissa, kun arvioidaan asiakkaan välttämättömiä elinkustannuksia. Tanskassa ja Norjassa on laadittu kohtuullisen kulutuksen viitebudjettien rinnalle minimibudjetit, joita on tarkoitus hyödyntää köyhyysrajan määrittämisessä.

Suomessa viitebudjetit on laadittu kohtuullisen minimin kulutustasolle, joka on niukka, mutta yli köyhyysrajan oleva taso. Budjetit on hyödynnetty yksityisissä kotitalouksissa, tutkimuksessa, viranomaisten työssä sekä ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opetuksessa. Budjettilaskelmat ovat olleet hyödyksi erilaisissa lasten välttämättömien elinkustannusten määrittämisessä ja velkajärjestelyssä velallisen välttämättömien elinkustannusten määrittämisessä.

Lisäksi viitebudjetit ovat olleet meillä osa joka neljäs vuosi tehtävää perusturvan riittävyyden arviointia sekä minimibudjettiköyhyyden määrittämistä, jotka Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) toteuttaa.

Päivitystyö käynnissä

TITA-tutkimushankkeen työn osana päivitetään Suomen vuonna 2010 laaditut viitebudjetit. Uudet budjettilaskelmat valmistuvat syksyllä 2018. Viitebudjettien on oltava ajan tasalla, jotta niitä voidaan hyödyntää. Hyödykkeiden hinnat voidaan päivittää vuosittain kuluttajahintaindeksillä. Tärkein ja vaativin tehtävä on kuitenkin päivittää hyödykkeiden sisällöt riittävän usein. Sisältöjen pitää peilata kuluttajien tarpeissa, kulutustottumuksissa ja tarjonnassa tapahtuneita muutoksia, jotta budjetit olisivat käyttökelpoisia.

Kuluttajien osallistuminen laadintaprosessiin ja heidän kokemuksensa näkyminen hyödykkeiden sisällöissä on välttämätöntä. Viitebudjetti on työväline, jolla arkielämän valinnat ja toiminnot tehdään näkyväksi erilaisissa kotitalouksissa sekä nähdään niiden vaatimat kustannukset.

Tämän vuoksi viitebudjetit ovat hyödyllisiä kuluttajien oman talouden hallinnan tukena, mutta sen lisäksi antavat erityisesti päättäjille ja asiantuntijoille tietoa arvioitaessa esimerkiksi perusturvan riittävyyden tasoa Suomessa.

Taulukko 1. Neljä esimerkkiä viitebudjeteista vuodelta 2015 (Lehtinen & Aalto 2016).

	Yksin asuva mies, -45 v.	Yksin asuva nainen, 65+ v.	Lapsiperhe, 2 lasta (4 & 10 v.)	Lapsiperhe, 3 lasta (10, 15 ja 17 v.)
	€/kk	€/kk	€/kk	€/kk
Ruoka	310	202	836	1 211
Vaatetus	46	47	229	303
Kodinkoneet, huonekalut, muut kesto- ja kodinvarusteet	32	34	66	72
Viihde-elektroniikka, tietoliikenne	62	61	77	115
Kotitaloustarvikkeet	21	22	47	53
Henkilökohtainen hygienia, terveys	50	62	128	176
Vapaa-aika, harrastukset	32	41	108	197
Liikennevälineet (käyttö, kuluminen)	3	3	560	561
Sähkö, vakuutukset	30	30	77	82
Yhteensä, ei asumista ja liikennettä	586	501	2 128	2 770
Julkinen liikenne	68	68	170	238
Asuminen keskimäärin	622	761	1 272	1 452
YHTEENSÄ	1 276	1 330	3 570	4 460

Lisätietoja:

Anna-Riitta Lehtinen (anna-riitta.lehtinen@helsinki.fi) ja Kristiina Aalto (kristiina.aalto@helsinki.fi), Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto

Lähteet:

Bonke, J., Eiler, A. and Chrintensen, W. (2016). Minimumsbudget for forbrugsgifter – Hvad er det mindste, man kan leve for? Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag.

Borgeraas, E. (2016). Minimumsbudsjett for forbruksutgifter. Et forbruksbasert fattigdomsmål. Forbruksforskningsinstituttet SIFO – Høgskolen i Oslo og Akershus, oppdragsrapport nr. 14 – 2016. Oslo.

Hansen, FK., Hansen H. and Wingender, MM. (2015). Hvad koster det at leve? Referencebudget og minimumbudget for familier. November 2015.

Lehtinen, A-R. and Aalto K. (2016). Viitebudjettien päivitys vuodelle 2015: mitä kohtuullinen eläminen maksaa?

Lehtinen, A-R., Varjonen, J., Rajjas, A., Aalto, K. and Pakoma, R. (2010). Mitä eläminen maksaa? – Kohtuullisen minimin viitebudjetit.

Konsumentverket (2017) Koll på pengarna.

Konsumentverket (2013). Konsumentverkets beräkningar av referensvärden- för några av hushållens vanligaste utgiftsområden.

SIFO (2016). SIFOs Referansbudsjett for forbruksgifter 2106.

Socialstyrelsen (2007). Översyn av riksnormen.

Tackling Inequalities in Time of Austerity (TITA)
Strategisen tutkimuksen konsortiohanke
Suomen Akatemia
www.utu.fi/tita

